

УДК 378.67:378.147”312”

*Кириленко Катерина Михайлівна,
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії*

Київського національного університету культури і мистецтв

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ КОНТЕНТ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ЗНАННЯ

Стаття присвячена вивченню світоглядних основ процесів фундаменталізації, засад, на яких можливо зреалізувати принципи фундаменталізації в мистецтвознавчій освіті. Автор аналізує два підходи до розуміння фундаменталізації: фундаменталізація «вшир» і фундаменталізація «вглиб»; аргументує, що фундаменталізація мистецтвознавчого знання та його відображення в змісті вищої освіти є можливою на ґрунті поєднання природничо-наукового та гуманітарного знання.

Ключеві слова: фундаменталізація, природничо-наукове та гуманітарне знання, інноваційні мультидисциплінарні дидактичні комплекси.

Статья посвящена изучению мировоззренческих основ процессов фундаментализации, основ, на которых возможно реализовать принципы фундаментализации в искусствоведческом образовании. Автор анализирует два подхода к пониманию фундаментализации: фундаментализация «вширь» и фундаментализация «вглубь»; аргументирует, что фундаментализация искусствоведческого знания и его отражение в содержании высшего образования возможна на почве сочетания естественнонаучного и гуманитарного знания.

Ключевые слова: фундаментализация, естественнонаучное и гуманитарное знание, инновационные мультидисциплинарные дидактические комплексы.

The article is dedicated to the study of ideological processes of fundamentalization and principles, on which we can realize principles of fundamentalization in art education. The author analyzes two approaches to understanding of fundamentalization: fundamentalization «breadth» and fundamentalization «deep»; argues that fundamentalization of art knowledge and its reflection in the content of higher education is possible on the basis of a combination of nature and humanitarian knowledge.

Key words: fundamentalization, science and humanitarian knowledge, innovative multidisciplinary educational complex.

Фундаментальна освіта загалом та фундаментальна освіта в галузі мистецтвознавства зокрема має ґрунтуватися на органічній єдності природничо-наукової та гуманітарної складових, що дозволяє усвідомити закони природи і суспільства, створити цілісну картину світу та є науковою основою подальшої практичної діяльності майбутніх фахівців. Зміст освіти як педагогічно адаптований соціально-культурний досвід людства має включати в себе не тільки знання та вміння здійснювати репродуктивну та

продуктивну діяльність, а й досвід творчої діяльності. Формування здатності особистості до самоосвіти та творчості є важливою характеристикою фундаменталізації освіти.

Термін «фундаментальний», зазвичай, трактується як ґрунтовний чи глибокий. Уперше концепція фундаментальної освіти була чітко сформульована В. Гумбольдтом на поч. ХІХ ст. Він зазначав, що предметом такої освіти мають бути ті фундаментальні знання, які, по-перше, вже є здобутком фундаментальної науки і, по-друге, які вона нині відкриває на своєму передньому краї. Тобто передбачалося, що освіта має бути безпосередньо вбудована в наукові дослідження. У наступному ця модель освіти отримала свою реалізацію в кращих університетах світу.

Відомий фахівець університетської освіти, філософ освіти Карл Ясперс у своїй праці «Ідея університету» (1949) зазначав, що всередині університету як інституції люди об'єднані між собою покликанням як шукати, так і передавати істину у науковий спосіб. Дослідження як шлях пошуку істини є основним призначенням університету. Іншим призначенням є її викладання, оскільки істина має передаватися.

Фундаменталізація освіти нині є однією з основних вимог часу, це стратегічний напрямок розвитку освіти ХХІ ст., спрямований на ґрунтовну підготовку тих, хто навчається, розвиток їх творчих здібностей, забезпечення оптимальних умов для розвитку наукового мислення, формування внутрішньої потреби саморозвитку і самоосвіти майбутніх фахівців [2].

За визначенням, яке дає Енциклопедія освіти (головний редактор В. Г. Кремень) [4], фундаменталізація освіти взагалі означає цілісне бачення природи, людини, суспільства в контексті міждисциплінарного діалогу, якісно нові цілі освіти, нові принципи відбору і систематизації знань, нову якість освіченості особистості і суспільства, подолання розмежованості двох культур – природничо-наукової і гуманітарної. Фундаменталізація – це осягнення глибинних, сутнісних основ і зв'язків між різноманітними процесами навколишнього світу. Фундаменталізація освіти передбачає створення умов для формування гнучкого і багатогранного наукового мислення, способів адекватного сприйняття дійсності, внутрішньої потреби в саморозвитку та самоосвіті. За С. У. Гончаренком, це акцентування уваги на засвоєнні найістотніших, фундаментальних, стійких і довготривалих знань, котрі лежать в основі цілісного сприйняття наукової картини сучасного світу, репрезентованого світом космосу, світом людини й суспільства, світом людської цивілізації і глобальних фундаментальних процесів, які в них відбуваються [3].

Існує два підходи до розуміння фундаменталізації освіти. Перший підхід відстоює розуміння фундаментальності освіти як більш поглибленої підготовки тих, хто навчається, за певним напрямом (так звана «фундаменталізація вглиб»). Такий підхід періодично успішно розвивався у межах традиційної університетської системи освіти.

Наприклад, з погляду Н. Кузнецової [6], фундаментальність передбачає:

1) виокремлення певного достатнього кола питань з основоположних областей знань певної галузі науки і загальноосвітніх дисциплін, без чого немислима інтелігентна людина;

2) вивчення цього кола питань із повним обґрунтуванням, необхідними посиланнями і без логічних прогалин;

3) виокремлення набору головних законів і понять, що слугуватиме основою для вивчення цих дисциплін.

Цей набір може трансформуватися, оскільки розвиток науки змінює пріоритети між окремими її досягненнями. Більш того, навіть у загальнонавчаних фундаментальних науках далеко не всі результати є основоположними, необхідними для вивчення.

Інший погляд на поняття «фундаментальність освіти» як «освіта вшир» полягає в тому, що освіта розглядається як синтез різнобічної гуманітарної і природничо-наукової освіти на основі оволодіння фундаментальними знаннями. У межах такого розуміння терміна лежить достатньо поширена точка зору: фундаментальність означає сполучення фактологічної, світоглядної і методологічної сторін вивчення предмета, що відбувається на науковій основі. Фундаментальність підготовки передбачає оволодіння узагальненими видами діяльності, що забезпечує розв'язання багатьох окремих задач певної області. При цьому зазначимо, що, на нашу думку, не менш важливим складником у межах такого розуміння фундаментальності освіти є культурологічний складник.

С. У. Гончаренко відносить до групи фундаментальних наук ті науки, чії основні означення, поняття і закони первинні, не є наслідком інших наук, і які безпосередньо відображають, систематизують, синтезують у закони й закономірності факти, явища природи або суспільства [3]. На нашу думку, культурологічне та мистецтвознавче знання в сучасному світі є саме фундаментальним знанням.

Фундаментальність знань означає їх універсальність, інваріантність, системність, проблемність, значущість, спрямованість на цілісне сприйняття навколишнього світу. Фундаменталізація передбачає зведення великого обсягу інформації до певних стрижневих ідей, на яких ґрунтуються ці знання. Освіта стає фундаментальною, якщо вона базується на інтеграції сутнісних основ і зв'язків між об'єктами і процесами і дає ґрунтовні знання про ці зв'язки.

Враховуючи значний науковий доробок, що представлений не лише працями зазначених вище авторів, виникає нагальна необхідність його аналізу в контексті впровадження ідей фундаментальної освіти в освітній простір мистецтвознавчих спеціальностей, а також пошук шляхів впровадження культурологічного та мистецтвознавчого знання як знання фундаментального в широке освітнє середовище, що є метою цього дослідження. Це є актуальним з одного боку, в силу діалектично пов'язаних між собою процесів глобалізації та локалізації, які визначають характер розвитку сучасного мистецтва загалом, а, з іншого, – з огляду на важливість навчання та виховання таких спеціалістів у галузі мистецтвознавства, які були б здатні не лише фіксувати зазначені процеси в розвитку сучасного мистецтва, але й формувати глибинний контент, що є широко затребуваний нині.

Під фундаменталізацією вищої освіти ми розуміємо системне і комплексне збагачення навчального процесу фундаментальними знаннями та методами творчого мислення, виробленими фундаментальними науками, причому вища освіта сама повинна постійно збагачуватися досягненнями цих наук. Постає необхідність у здійсненні фундаменталізації освіти, спрямованої на освоєння найістотніших знань, що лежать в основі сучасної наукової картини світу, формування здатності мислити системно та творчо, будувати професійну діяльність відповідно до законів фундаментальної науки.

Аналізуючи проблему фундаменталізації освіти, Н. Кузнецова [6] виділяє: пріоритетні цілі та стрижневі ідеї освіти, що виконують регулятивну функцію; провідну роль загальнотеоретичних дисциплін як бази для вивчення прикладних курсів, їх фундаментальних теорій, законів, понять, що забезпечують свідоме засвоєння навчальних матеріалів; міждисциплінарну інтеграцію та універсальні методи пізнання, які є основою формування системних знань і узагальнених умінь, наукового світогляду та системного мислення, інтелекту і ціннісного ставлення до навчання, а також інструментом добування нових знань і способів дій, творчого цільового їх застосування у житті та професійній діяльності.

Відповідно до концепції С. У. Гончаренка [3], освіта може вважатися фундаментальною, якщо вона є процесом нелінійної взаємодії людини з інтелектуальним середовищем, при якому особистість сприймає його для збагачення власного внутрішнього світу і завдяки цьому розвивається для росту потенціалу самого середовища. Звідси, на думку науковця, завдання фундаментальної освіти полягає у забезпеченні оптимальних умов для виховання у майбутніх фахівців гнучкого і багатогранного наукового мислення, освоєння наукової інформаційної бази та сучасної методології осмислення дійсності, а також у створенні внутрішньої потреби в саморозвитку та самоосвіті протягом усього життя людини.

Нині під фундаменталізацією освіти слід розуміти таку діяльність суб'єктів освітнього процесу, яка спрямована на формування:

– універсальних та інваріантних елементів культури особистості, які забезпечують якісно новий рівень її культури, сприяють її адаптації до умов життя, що стрімко змінюються;

– стрижневих і системоутворюючих знань й умінь, які забезпечують взаємозв'язок і взаємодію елементів освітнього процесу, на основі яких можна самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення в умовах, коли людина має справу з постійно новими викликами;

– цілісної гуманітарної та природничо-наукової освіти для усвідомлення законів природи і суспільства, для створення єдиної світоглядної системи;

– оптимального інтелектуального середовища для формування узагальнених способів мислення і діяльності, для розвитку гнучкого і багатогранного мислення особистості, формування внутрішньої потреби в саморозвитку та самоосвіті протягом усього свого життя;

– уміння здійснювати взаємодію з інформаційним середовищем, при якому відбувається наповнення навчально-пізнавальної діяльності особистісним сенсом;

– готовності особистості застосовувати свої знання та вміння як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях.

Посилаючись на дослідження Н. Кузнецової [6], вкажемо на окремі рівні розгляду проблеми. Перший рівень – цілісність фундаментальної освіти як ядро і кінцева мета нової освітньої парадигми. Цей рівень може бути досягнутий у ході тривалої еволюції існуючої системи освіти, розвитку взаємодії природничих, технічних і гуманітарних наук, створення ідеалу цілісної культури. Про цей рівень фундаменталізації можна говорити як про тенденцію, його досягнення можливе лише при вирішенні більш

вузьких завдань забезпечення цілісності на нижчих рівнях: на другому (цілісність природничо-наукової освіти) і третьому (цілісність кожної зі складових дисциплін наукового напрямку) рівнях.

Виокремимо чи не найважливіший аспект фундаменталізації сучасної науки і освіти як складників культури:

– фундаменталізація гуманітарної науки і освіти природознавством, що нині так стрімко еволюціонує;

– фундаменталізація природознавства засобами гуманітарного знання є магістральним напрямом становлення інноваційної культури (у т. ч. науки і освіти) та її подальшої соціалізації. Це обумовлено загальною тенденцією інтеграції гуманітарного і природничо-наукового знання та їх еволюцією в єдине наукове знання про реальний світ: природу і суспільство.

Тож фундаменталізація є базовою узагальнюючою науковою категорією і поліфункціональним освітнім феноменом; вона є провідною тенденцією розвитку освіти, теоретико-методологічним підходом до забезпечення її якості, фактором і умовою підготовки кваліфікованих фахівців; є методологічним принципом проектування освітнього процесу, організаційно-педагогічною метою освітньої системи. Фундаменталізація є найважливіший напрямом підвищення якості освіти, а саме поняття фундаменталізації можна визначити як суттєвий компонент поліпарадигмальної вищої освіти, що забезпечує, з одного боку, психологічний фундамент для освоєння професійних мистецьких дисциплін за рахунок глибокого і системного освоєння фактологічної, світоглядної та методологічної сторін комплексу базових науково-теоретичних дисциплін, з іншого боку – системність, узагальненість і внутрішню єдність навчального матеріалу, побудованого на основі органічної єдності всіх складових освіти і має інноваційний характер.

Фундаменталізація призводить до посилення взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців у галузі мистецтвознавства до майбутньої професійної діяльності. Вона передбачає створення системи освіти, яка спрямована на формування й засвоєння студентами інваріантних, методологічно важливих, системних, довготривалих, функціональних знань, орієнтацію на висвітлення глибинних, сутнісних зв'язків і засад, оволодіння узагальненими видами діяльності і спрямована на становлення у студентів цілісної наукової картини навколишнього світу як ментальної парадигми, забезпечення основ для розвитку загальної культури, творчої самореалізації, інтелектуального зростання особистості студента, його інноваційного мислення й діяльності.

Фундаменталізація мистецтвознавчого знання ґрунтується на таких підвалинах. Загальноновизнаним є поділ культури на природничо-наукову та гуманітарну культуру. Предмет вивчення першої – природні властивості, зв'язки речей та взаємодії між ними, продуктом її діяльності є природничі та технічні науки. Гуманітарна культура вивчає світ і людину у ньому як осереддя духовних процесів. Її складниками є гуманітарні науки, які вивчають: релігію, філософію, мистецтво, культуру, мораль, право і т. д.

Втім, гуманітарна та природничо-наукова форми культури перебувають у нерозривній єдності. Кожна з них створена людиною, яка є істотою цілісною чи біосоціальною. Тож цілісним має бути і знання, яким вона володіє, і яке свого часу

диференціювалося на природничо-наукове і гуманітарне. Крім цього, ці типи культури формують світогляд людей. А світогляд як система уявлень людини про світ та про своє місце у ньому також апіорі цілісний. Тож гуманітарні та природничо-наукові знання мають бути зкореговані. Природничо-науковий і гуманітарний типи культур мають багато спільних чи перехресних проблем, важливість розв'язання яких стимулює їх до співпраці. Вже не обговорюваним є той факт, що сучасний рівень розвитку природознавства є неможливим без його гуманітарної експертизи. Людина завжди власну діяльність обумовлює певними принципами та ідеями; які мусять ґрунтуватися на основних гуманітарних цінностях, інакше діяльність людини буде носити руйнівний характер. А можливості діяльності сучасної людини є практично безмежними, так само безмежними стали і потенційні можливості руйнації. Не лише природничо-наукове знання нині потребує гуманітарної складової, гуманітарні знання також потребують означеного синтезу. Зазначимо хоча б широкі можливості сучасних технологій і засобів розповсюдження знання.

Очевидною є спільність історичного шляху природничо-наукової та гуманітарної культур, а також взаємоузгодженість тих проблем, які в процесі власного розвитку вони з'ясовують. Так, перехід природознавства на поч. ХХ ст. від класичного до неklasичного етапу свого розвитку відповідає аналогічній трансформації гуманітарної культури: від класичної до посткласичної культур філософської парадигми. Модернізм як мистецький напрям, що в свою чергу є сукупністю окремих мистецьких стилів, пропагував подолання класики в мистецтві та у філософії, його лозунг «Змішування кордонів!» виявився співзвучним природничо-науковим пошукам цього часу, пригадаємо, що природознавство на цьому етапі відмовляється від опису реальності «як вона є», пропагує натомість її «реконструкцію» відповідно до можливостей людини та тих цілей, які вона переслідує.

Некласичний етап розвитку природничих і гуманітарних наук не лише перебував у полоні спільних світоглядних постулатів, але й засвідчив відносність критеріїв розмежування цих наук. Зокрема, з'ясувалося, що категорії суб'єкта та об'єкта пізнання не є чітко протиставленими одна одній, так, у дослідженнях мікросвіту теоретичний опис квантового об'єкта обов'язково включає посилання на спостерігача і засоби спостереження, оскільки є залежним від них. Реалії часу засвідчили, що попередньо сформована індиферентність природознавства як науки про природу до соціальних цінностей не є продуктивною нині; роль науки різко зростає в житті суспільства, тому нагально постає питання як її соціальної суті, так і соціальних наслідків її застосування. Тобто раціональний науковий пошук є взаємопов'язаним з цінностями, які сповідує людина, з її духовними потребами.

Сувора демаркація природничо-наукової та гуманітарної культур, характерна для ХІХ – пер. пол. ХХ ст., нині все більше знівельовується. Тенденція до подолання загрозливого розриву двох типів культур формується об'єктивно, «природним» ходом розвитку подій у соціокультурній сфері. Єдність природничо-наукової та гуманітарної культур і відповідних їм типів наук проявляється нині в наступному:

– у посиленій увазі, яка притаманна як науковцям, так і громадсько-політичним діячам до вивчення соціоприродних симбіозів, до пріоритетного поєднання духовних пошуків і науково-технічних як шляху до розширення можливостей сучасного людства;

- у появі «симбіотичних» наук: екології, соціобіології, біоетики та ін., навіть екофемінізму;
- у здійсненні гуманітарних експертиз природничо-наукового знання та технічних досягнень сучасного людства;
- у формуванні спільної для гуманітарних і природничих наук методології пізнання, заснованої на ідеях синергетики;
- у гуманітаризації природничо-наукової та технічної освіти, а також у фундаменталізації природознавством гуманітарної освіти;
- у пошуку хоч і диференційованої, але все ж єдиної системи цінностей, яка б гарантувала сучасній людині майбутнє, що опинилося під загрозою навіть у своїй короткій перспективі;
- у пошуку об'єднуючих факторів для сучасного світового співтовариства як у політиці, так і в економіці, як в релігії, так і в мистецтві.

Варто зазначити, що, незважаючи на всю незаперечність тенденції зближення природничо-наукової та гуманітарної культур, мова зовсім не йде про повне їх злиття. Стосунки між ними вибудовуються на основі принципу доповнюваності, який сформулював свого часу Нільс Бор на прикладі вивчення фізичних об'єктів, і який пізніше почав широко використовуватися в значно ширшому контексті. Процес зближення гуманітарної і природничої форм культури називають творенням єдиної інноваційної культури. Під терміном «інноваційна культура» розуміють особливу форму сучасної культури, яка постала унаслідок особливої ролі інновацій у цій культурі, унаслідок як свідомого, так і інтуїтивного пошуку сучасною людиною нових духовних підвалин свого життя. У такому потрактуванні терміна інноваційна культура постає окремою особливою формою культури загалом, яка формується на даному етапі її розвитку. Відомий вітчизняний дослідник А. В. Світзинський, автор праці «Синергетична концепція культури», що була надрукована у Луцьку 2008 року, відстоює думку про те, що синергетична єдність у культурі постає не лише як єдність природничого та гуманітарного знання, а ще й як єдність раціонального та позараціонального начал.

Висновками цього дослідження є такі тези: єдність природничо-наукової та гуманітарної форм культури становить базу процесів фундаменталізації, що відбуваються у сучасному світі загалом та у сфері мистецтва зокрема. Реалізація цих принципів має бути представлена в мистецтвознавстві як галузі сучасного гуманітарного знання. Відповідно до цих принципів слід побудувати систему мистецтвознавчої освіти. Перспективами подальшого дослідження в цьому напрямку мають стати пошуки конкретних шляхів реалізації викладених міркувань. На думку автора, найбільш перспективним напрямком є пошук предметного наповнення та навчально-методичного забезпечення синкретичних навчальних курсів, які прийнято називати інноваційними мультидисциплінарними дидактичними комплексами. Прикладом продуктивного вивчення таких дисциплін є досвід роботи Київського національного університету культури і мистецтв, у якому вже декілька років поспіль успішно впроваджено у навчальний процес на рівні магістерської підготовки інтегральний курс «Культура і наука» [5].

Література:

1. Бор Н. *Философия естествознания и культура народов* / Бор Н. // *Избр. тр.* – Москва, 1970. – Т. 2. – С. 280–288. 2. Гончаренко С. У. *Педагогічні дослідження : метод.*

ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ КОНТЕНТ
СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ЗНАННЯ

поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

3. Гончаренко С. У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / Гончаренко С. У. // *Шлях освіти*. – 2008. – № 1. – С. 2–6.

4. *Енциклопедія освіти* / голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Кириленко К. М. *Природознавство і культура (мультидисциплінарний освітній контент)* : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Кириленко К. М. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – 120 с.

6. Кузнецова Н. Е. *Фундаменталізація як фактор підвищення якості університетського педагогічного образования* / Н. Е. Кузнецова // *Академ. чтения*. – 2001. – Вып. 2. – С. 37–42.

7. Світзинський А. В. *Синергетична концепція культури* / А. В. Світзинський. – Луцьк, 2008. – 698 с.